

A NÉP HAGYOMÁNYVILÁGA ÉS NEVELÉSÜGYÜNK FELADATAI

A VILÁGHÁBORU UTÁNI MAGYAR MŰVELŐDÉS – mint a válságos időszakokban mindig – természetszerűleg és ösztönösen fordult a magyar műveltség ősi hagyományaihoz, az egyszerűbb életviszonyok közt élő társadalmi rétegek „mély” kultúrája felé. A népi műveltség az új magyar kultúra alapjává lesz, a magyarság itt találja meg lényének, életszerkezetének állandó vonásait s hivatásának, rendeltetésének, feladatainak világosabb meglatásához jut el. A néprajzi kutatás eredményei kerülnek előtérbe, a magyar élet rendszerét ezek mutatják, az új művelődés irányát ezek rögzítik. A népi élet jelenségeit, összefüggéseit elemző tudományos megállapítások jelentősége ezért egyre nő. A néprajz szakit is régi pozitívista felfogásával, nemcsak adatok gyűjtésére és megfigyelésekre szorítkozik, a gyűjtött anyag összefüggéseit keresi, jelentőségét mérlegeli. A mai néprajz egységben láttatja az írástalan, hagyományokba gyökerező népi műveltséget s rámutat nemzetmegtartó erejére. Rég a múlté a paraszti kultúrát jóakarátúan elnéző, romantikus, vagy lekicsinylő, megvető magatartás; ma a nép műveltsége művelődési alap, televény, melyből az új magyar kultúra tápláló erőt szí s amelytől megtartó biztonságot kölcsönöz.

MAGAS MŰVELTSÉG – NÉPI MŰVELTSÉG

A XIX. SZÁZAD racionalista felfogása a műveltséget kizárólag intézményekhez, iskolákhoz, a könyvhöz, tehát az írás-olvasás tudományához kapcsolta és abban hitt. A népi műveltséget tudomásul sem vette, a magas műveltség kialakítására összpontosította figyelmét s ezzel a két művelődési réteg elválását, szétszakadását idézte elő. Művelődésünk eddigi fejlődésében egységes nemesi hagyományról beszélhattünk, a felújulást követő időszak azonban nem érez kötöttséget. Bessenyei, majd Kazinczy merész, forradalmi szándékkal munkálja a magyar irodalom és élet megújítását – nyugatos elvek szerint. Az új irodalmi nyelv elválk a köznyelvtől. Az egység és folyamatosság megbomlik. Berzsenyi és Csokonai egymástól függetlenül külön utakon indulnak. Majd a romantika és a németes szentimentalizmus (Bajza) utóhatásai után

Petőfi és Arany visszakanyarodik a néphez. A hagyományok útjáról való letérés után a magyar irodalmat – Németh László megállapítása szerint – a folytonos megszakadások és újrakezdések jellemzik, irodalmunk tükrözi a magas műveltség ingatag bizonytalanságát, keresgélő, iránytalan tájékozódását. A különböző elemekből összetevődő, hirtelen fejlődő magyar városi társadalom nem hoz magával egységesen kialakult hagyományelemeket s műveltségét nem tudja tisztán látott magyar alapból kifejleszteni. Berzsenyi magyarsága mintha a hanyatló magyar nemességgel együtt szorulna vissza. Vörösmarty lángoló hazafiságában a reformkort követő nemzedékek csak a múlt emlékét látják, Csokonai, Petőfi, Arany népi szemléletét a városi polgárság nem tudja magáénak vallani. A nagy magyar alkotók munkái ott díszlenek a könyvtárakban, de szellemüktől idegen marad a városokban tenyésző magyar kultúra.

Művelődésünknek nem az a fő nehézsége, hogy két, egymást meg nem értő rétegre bomlott, – a magyarság talán csak az ősi finn-ugor művelődés időszakában élt teljesen ugyanabban a műveltségben, – hanem az, hogy magas műveltségünk nincs szervezen, határozott elvek alapján kiépítve. A népi műveltséget a hagyományörzés jellemzi. A településsel, a házépítéssel, a gazdálkodással kapcsolatos hagyományelemek, a viselet ősi formáihoz való ragaszkodás, a szokások, hiedelmek, babonák nemzedékről-nemzedékre szállása s az alkotó népi szellem folytonossága őrzik a nép különvalóságát, egyéniségét. Györffy István szerint a hagyományok ápolása s a fölöttük való éber őrködés biztosítja egy népsajátos jellegét, nem egyedül a nyelv; nyelvét elhagyhatja (mint pl. a moldvai csángók) és mégis továbbélhet külön népisége. Polgári középosztályunkból ez hiányzik: *a hagyományörzés tudata*, de egyáltalán *a hagyományvilág*. Nincsenek olyan hagyományai, amelyek egész életét, látás- és gondolkozásmódját irányíthatnák, műveltsége felszínes, rátámaszkodni nem lehet. Nézzük csak középosztályunkat a mai megzavart helyzetben, minő bizonytalan, kapkodó, politikai és világnézeti állásfoglalása naponta változik, mint kedélye s rémülete (l. Veress Péter cikkét a *Korunk* 1939. évi januári számában). Legnagyobb alkotóművészeink (Ady, Bartók, Kodály) lelkét meg nem hódíthatják, magatartása az új irány friss meglepetése elmúltával is ellenséges marad. Vajjon vállalhat-e nagyobb feladatot ez a felszínes, iránytalan műveltségű magyar középosztály? Döbbenetes, de valós tény, hogy most, a kibontakozás éveiben, hiányzik vagy hiányos az a réteg, melyre a műveltség átadásának és fejlesztésének, felemelésének kötelessége természetesen hárul.

A MŰVELŐDÉS IRÁNYA azonban vigasztaló. A XIX. század teljes műveltségi szétválása után ma ismét a közeledés, az egymásbakapcsolódás korszaka következik. A népi hagyományok Kodolányi, Erdélyi, Nyirő, Tamási és többiek műveiben ma nagyobb erővel és bővebb áradással hatolnak be az irodalomba, a magas műveltségbe, mint eddig bármikor. Egy Kodolányi, Illyés

Gyula vagy Németh László népi műveltsége zavartalanul összefér a nyugati, magasabb, humánus műveltséggel, azt gazdagítja és kitörölhetetlenül magyar jelleget ad annak. Ha Petőfi és Arany példája nem volt elég, úgy a mai népi irányzat mutatja, hogy a népi hagyományok felszívása nem visszafejlődést, a magasabb művelési javakról való lemondást jelenti, hanem gazdagodást, átfogóbb magyar szemléletet és így a nemzeti öntudat erősödésének biztos zálogát.

A NÉPI MŰVELTSÉG MÉLYEBB ÉRTELME

EZ A SZINTÉZIS ma európai jelenség. Még Nyugateurópában is, ahol a népi élet már polgári életformává alakult át, kormányzatok, írók és filozófusok (*Alain*) törekvése jelzi, hogy a paraszti élet megtartásának s a mély műveltség felemelésének igyekezete a legkomolyabb gond. S a nyugati példák azt mutatják, hogy a népi művelődési értékek megbecsülése nemcsak azért került előtérbe, mert abban nyilatkozik meg a nemzet ősi kultúrája, a hagyományörző népet azért védik a szétomlástól, mert a megzavarodott világrendben botorkáló ember a népi műveltségben találja meg az élet jól kipróbált, szilárd alapelveit is. Csak nem szabad melegelednünk a fölszínességgel! Régebb a nép életével foglalkozó írók (pl. *Benedek Elek*: A magyar nép multja és jelene) gyönyörködve, szeretettel elmesélgették a szokások érdekes változatait, de a látott dolgok értelmezésére nem is gondoltak. Pedig a népi műveltségnek megnyilatkozásai nem önmagukért valók, nem különállók és nem jelentőség nélküliek.

Minden népi jelenség az összefüggések láncolatában nyeri el igazi értelmét, alkalmakhoz, fűződik ősi hitből táplálkozó, világmagyarázó ereje van és határozott funkciót tölt be. Mint Ortutay Gyula írja, a népi kultúrát „akármelyik ponton is közelítsük meg, mindig az egészről kell szólni, hogy részleteiben is megérthessük. A népi faragások, a temetési szokások, a cserépedények díszítőmotívumai, a balladák változatai egyképen a népi kultúra egészéről tanuskodnak: vallomástételük mindig az egészről szól, s más kép soha meg nem érthető”. Példákat említhetünk:

a) Népszokásaink (így pl. a regölés, határjárás) vizsgálata azt mutatja, hogy gyakran ősi, pogány elemeket magukba olvasztó vallásos jelentőségük van. Tovább menve azt láthatjuk, hogy a népnél minden – ép úgy, mint hajdan a keleti népeknél – *kultikus* (vallási) vagy *szociális* jelentőségű. Ez a két elem együtt jár, mert a nép egész életét átszövik a vallásos vonatkozások s a néprajzkutatók egyöntetűen megállapítják a *népi világszemlélet vallásos* voltát. Ime itt vannak a babonáságok. A nép anyagi, testi jelenségekben szellemi erők rontó vagy áldó, gyógyító hatását látja; a szellemi világ jelekkel irányítja az ember életét, az embernek alázatosan kell hozzájuk alkalmazkodnia (Kádár Kata). A nép az anyagi javak józan megbecsülése ellenére is a természeti erők, az

Isten áldó vagy lesújtó kezére bizza az életét *Az anyagi és a szellemi világot egységben látja*, nem mint a „művelt”, materialista, aki éppen ezért elveszíti az értékek fölött való ítélőképességét és nem találja élete értelmét.

b) *Alain* a nép társadalmi, gazdasági berendezkedését példaképpen állítja a mai világ elé. A nép életét a földdel való küzdelem, a kényérért folyó munka tölti ki. A földre szüksége van, mint tulajdonra, a föld adja a megélhetést, de csak kínos, veritékes munkával kényszerítheti termésre. *Az anyagiak fogalma* tehát közvetlenül a munkához kapcsolódik, ezért elsősorban a munkának van becsülete, nem a tőkének önmagában, mint ahogy ezt a kapitalista világban látjuk.

c) *A népi műveltség, egyensúlyt, összhangot tudott teremteni a közösség és az egyéniség ma sokszor ellentétesnek látszó törekvései, hatóerői között is.* A népi élet szokásait a hagyományok által meggyökeresedett közösségi törvények alakítják és szabályozzák. Maga a népművészet típusokban gondolkozik, a típusok azonban életformát jelentenek és kielégítik az egész társadalmat. Íme a népballadák példája. A népballada szerkezetét, formáját a közösségi stílus határozza meg: a ballada szövege többnyire elválaszthatatlanul összekapcsolódik a dallammal, a tánccal s e két alapelem szabja meg a ballada ritmusát, szerkezetét, abban találjuk meg a ballada egységes hivatását a népi kultúra funkciórendszerében (Ortutay). Az azonos funkció azonos törvényeket hozhat létre, ezért láthatjuk egységesnek, állandónak a ballada szerkezetét, formáit. Ezzel szemben az előadó énekes, a mesemondó nem tiszteli a hagyományozott szöveg hűségét, hanem önkényesen, a maga tetszése szerint változtat rajta. Ha a közösség elfogadja a változtatást, akkor a módosult szöveg száll tovább. Az egyén változtathat, alakíthat tehát de csak a közösségi stílus keretei között. Az egyénnek azonban nem gát a közösségi stílus, hanem az erő és biztonság forrása. A hagyomány törvénye megkötő erejű, de nem annyira merev, hogy az egyéni megnyilatkozást, tehetséget elfojtsa. A művészkedő parasztok hosszú sora az egyén érvényesülését, megbecsülését bizonyítja. Az egyéni tehetség egyébként a szigorú társadalmi rend korlátain is áttörhet. A tekintélyt a társadalmi helyzet, a vagyon adja, de azért, mint Erdei Ferenc írja (Parasztok): a szegény legény is lehet a faluban első táncos, első énekes vagy első munkás. Ezen a téren készséggel elismerik az elsőséget, a tehetséget.

A NÉPI MŰVELTSÉGNEK ezek a szerkezeti törvényei természetesen nemcsak a magyarság kizárólagos tulajdonai, a népi hagyományok átszállanak az országhatárokon és egész Európa parasztságát behálózzák. Népünknek az európai kultúrközösség életében, küzdelmében való részvételét, az együttthaladást ezek a közös hagyomány elemek bizonyítják. De „az azonos törvényszerűségek Európa különböző parasztkultúráiban mindig más és más módon hatottak” (Ortutay). Az erdélyi székely nép a maga lelkülete szerint válogatott a közös hagyománykincsből és alakí-

totta, formálta a maga sajátos batárvédő, hagyományörző szellemiségét. Minden közös vonás ellenére tehát a népi műveltségben találjuk meg nemzeti kultúránk alapját és legsajátosabb, legeredetibb vonásait. Tanulmányozásával nemzeti műveltségünk és életünk szerkezeti törvényeit ismerhetjük meg és indítást nyerünk a magyar életnek a magyar szellemiség törvényei szerint való felépítésére. Így például legértékesebb néphagyományunkat, a magyar nyelvet vizsgálva Karácsony Sándor megállapítja nyelvünknek *mellérendelő* mondatfűzését. A német mondatszerkezet az *alárendeltséget* szereti, ez felel meg a német lelkialkatnak. A magyar egyszerű, mellérendelt mondatokban szeret beszélni. Nyelvünknek, beszédünknek ez a törvényszerűsége nem lehet véletlen, hanem bizonyára a lélek benső hajlamainak a kifejezése, s milyen bölcs intelem akkor, amikor megfelelő rendszert keresünk új, korszerű társadalmi berendezkedésünk számára.

AZ ISKOLA NÉPI MŰVELTSÉGÜNK SZOLGÁLATÁBAN

NEM KÉSHETIK a felismerés, hogy népi hagyományaink a leghatékonyabb nemzetmegtartó erőt rejtegetik s csak a népi műveltség talajából nőhet ki az egységes magyar kultúra díszes fája. Az „európai” jelenségek után való kapkodás nem kevésbé végzetes, mint az európai magas műveltségtől való elzárkózás. Egyiket sem akarjuk! Bensőséges kapcsolatot akarunk teremteni a magas és mély kultúra között, *szintézist*, mely a művelődés alkotó korszakát nyitja meg, termő televényt munkál, olyat, hol nem idegen, korcs kultúra tenyészik, hanem az európaihoz méltó, őseket idéző magyar műveltség virít.

Az iskolára vár itt a legnagyobb feladat; nevelésünk nem zárkozhatik el a népi hagyományok elől. A nép és a középosztály között megnyílt szakadék csak rendszeres nevelő munkával tölthető fel, a ferde nézetek eltüntetése, az előítéletek kiírtása és a műveltségi értékfogalmak megújítása nélkül eredményt alig várhatunk.

a) A népi hagyományok megőrzésére, megbecsülésére való nevelés az *elemi iskolában* kezdődik. A falusi gyermek falusi elemi iskoláinkba őseitől reá hagyományozott gazdag művelődési kincset visz magával s ez a hagyományos tudás számára az életben fontosabb lesz, mint a könyvekből merített tudás. A tanítónak ismernie kell ezért környezete, népe vallási szellemét, világnézetét, szociális légkörét, anyagi körülményeit, szokásait és életmódját. Így értékelheti csak igazán a gyermek által beszélt tájnyelv szépségeit és gazdagságát. Ha tudatában van hivatásának, nem pusztítania, hanem védelmeznie kell azt. Ugyanúgy építenie kell a nép vallásos hiedelmeire is, őriznie az ezzel kapcsolatos jámbor szokásokat (betlehemezés), énekeket, imádságszövegeket. A népmese, a

vidék népdalkincsei díszítőművészete mind felhasználható és továbbfejleszthető már az elemi iskolában.

b] A tanítóra és papra vár e feladat munkálása s ezért nem zárkoznak el sem egyik, sem másik a néprajzi tanulmányok elől, s ezen felül megvalósítandó az az alapvető kíváncsi is, hogy a nevelő állandó munkahelyet szülőföldjén kapjon. A *tanító és lelkész* azzal a tudattal indítsa útnak az új népnevelőt, hogy a tanítónak és a papnak a népi műveltség rajongásával kell átvennie munkakörét, föl kell kutatnia községe, vidéke rejtett, ősi hagyományait és hagyatékait, s a nevelő munkán át nemesítenie, fejlesztenie kell az építő erejű népi műveltséget.

c) A *középiskola* minden típusában társadalomalakító lehet a népi műveltség felhasználása. A gimnáziumból kerül ki a nemzet középosztálya, az iparosság egyrésze és az értelmiség, s ha a népi műveltség megbecsülése nem lesz öntudatuk alkotó eleme már az iskola falai között, úgy később feltartóztatlan a nép életétől való eltávolodásuk. A nehézségek nem torpanthatnak meg. Számolunk azzal, hogy középiskoláink növendékei ma még nagyobb részt középosztályi származásúak s így elsősorban és legkönnyebben a népművészetten át közelíthetik meg a népi műveltséget. A társadalmi hagyományok, vallási babonák, szokások szövevényes hálózata számukra idegen, életükre már nem lehet alakító, erősítő hatással, de a népnyelv, szóláskincs gazdagíthatja nyelvüket, a népköltészetben, a népdalban, a népi iparművészetben gyönyörűségeket lelik, azt önmaguk kifejezésére is felhasználhatják.

1. Talán a *magyar nyelv tanítása* közben lehet a legtöbb alkalmal a nép élete felé fordulni és műveltségi javait felhasználni. Nem elég a figyelmet felhívni tájszólásaink szépségére, kifejező erejére, hanem a tanulók tevékenységét kell megindítanunk *népdalok, mesék, népi közmondások, szólásmódok, határ- és növény- állatnevek gyűjtésével*. A tanulók nyelvét, hon- és népismeretét gazdagítani fogja ennek a mérhetetlen népi kincsnek a felfedezése, szülőföldszeretetüket, hazafiságukat is öntudatosabbá fogja tenni. A tanulók önálló, a tanításon kívüli tevékenységében kell alkalmat, biztatást adnunk a szokások, népi játékok stb. gyűjtésére, a dalok önkéntes gyakorlására és bemutatására. A népdal természetesen már átvezet az énektanításhoz. Irodalmi szempontból a népmese gazdag mesélő kedve, a ballada és a népi játékok, drámai alakító ereje lehet különösen ösztönző, stílusfejlesztő hatással, maga a dal csak a dallammal együtt kel igazán életre.

2. A *népdal tanulásával* a tanuló megláthatja az ősi magyar vers és zene szerkezeti törvényeit, füle beidegződik a magyar zene szabályainak fölismerésére és elfordul majd a sekélyes műdaloktól.

3. A dallal szoros kapcsolatban áll a *népi tánc*. A népi, az ősi magyar tánc változatos, könnyed mozdulatainak indulat-, érzélemlevezető jelentősége van. A tornatanításban kell a magyar táncformáknak helyet szorítanunk.

4. A magyar nyelv további tanítása erősítheti, öntudatosíthatja az első évek kezdeményezéseit. Így pl. rámutathatunk falu-

történeti kutatásunk elmaradottságára és fontosságára. Itt segítségünkre lehet a történelem és a földrajz óra, hol foglalkozhatunk a település- és néptörténettel, a primitív, nomád- és földműves kultúrákkal, a népi élet átalakulásával, társadalmi, gazdasági mozgalmával, stb.

5. A népi élet hatásának, teremtő erejének és magának a magyar nép egyéniségének megismertetésére mégis, azt hiszem, *irodalomtörténetünk* adja a legmegragadóbb, legszemléletesebb példákat. Ősköltészetünkől kezdve Tinódin, Balassán, a kurucköltészen át egészen Petőfiig, Aranyig és legújabb íróinkig végigkísérhetjük a népi hagyományoknak irodalmunkba olvadását, a nép küzdelmét, lelkületének, történetének hullámzását.

6. A népi díszítő-művészet megismertetésére és felhasználására főleg a kézimunka- és rajzoktatásban találhatunk alkalmat. A nép egészséges színérzékétől, vonalvezetésének, motívumainak gazdagságától és anyagszerűségétől mindig sokat fejlődhetik tanulóink ízlése. Érdemes volna szövőművészetünk jelentőségével, a népi faragás ötletességével, célszerűségével, a népi kerámiával is foglalkozni. Ezeknek az iparágaknak a mi erdélyi életünkben különleges gazdasági és nemzetvédő értékük van.

7. Végül ne feledkezzünk el az eddig oly sokszor lebecsült népi tudásról sem. A népi tudás évszázadok tapasztalatain nyugszik, ezért lehet megbízható, eligazító kipróbált gazdasági körülmények között. A népi állattartás ősi, velünk együtt vándorolt fajtaikat pl csak mostan kezdik értékelni, amikor a részben már kipusztított magyar fajták helyett idegen fajtákkal kísérleteztek. Így például megállapították, hogy a magyar parlagi tyúk többet tud tojni és igénytelenebb, mint a Leghorn, most megint kezdenek visszatérni hozzá. A bakonyi és a szalontai sertést, amelyek ellenállók voltak, kipusztították. A merinói juh miatt nem törődtek a magyar racka-juh nemesítésével. Kiírtották a parlagi lovat, mert nem ütötte meg a katonai mértéket. A komondort akkor kezdtük ismét értékelni, mikor már Németországban is kivitték és tenyésztetni kezdték. (Györffy István közlései.) Figyelmeztetések ezek, hogy ne hamarkodjunk el a nép kipróbált gazdasági tudásának elvetését, hanem okkal-móddal használjuk fel a gazdaságtan tanításában.

KÖZÉPOSZTÁLYUNK MŰVELTSÉGVÁLTÁSA

A NÉPI MŰVELTSÉG feltárása iskoláinkban nem egy új tantárgy kérdése, a tanítás egész menetében érvényesülniük kell a műveltségváltás szempontjainak, csak egységes, egymásbakapcsolódó nevelő munka segítségével remélhetjük, hogy ifjúságunk öntudata megtisztul s szemlélete magyarrá lesz. Lépésről-lépésre tárul fel iskoláink növendékserege előtt a nép műveltségének világa s végül látni fogja a nagy összefüggéseket, törvényeket, az egyes jelenségek szerepét. Az iskolai tanítás, ha ki is emeli a gyermeket

a népi világból, nem szakítja el a népi művelődés folyamatától, sőt hozzásegíti a népi műveltségjavak öntudatos értékeléséhez, megbecsüléséhez. Ha mai tanítási rendszerünkben és művelődési állapotunkban nem is lehetséges az az eszményi megoldás, hogy a falusi gyermek a város iskolájában ne legyen kénytelen egészen elhagyni a maga világát, kifejezési formáit, hanem fokozatosan mélyíthetné a maga ösztönös látását gazdagabb, emelkedettebb, szilárdabb tudássá s tanulhatná – kár nélkül – a számára új rendszerű tudás új nyelvét; ha ez nem is valósítható meg, de lehetséges és egyben kötelesség olyan középosztályi nevelés munkálása, melynek eredményeképp az új ifjúság tisztán őrzi és átérzi a magyar műveltség hagyományait, azokba be tudja olvasztani a népi művelődés értékeit s így egységes magyar értékrendszerrel képes megítélni a világot. Lehet olyan magyar ifjúságot nevelni, amelyek az elevenen élő magyar hagyományok mutatják meg népünk multját, jelenét, sorsát és rendeltetését, amely az ősi magyar világra támaszkodva tud öntudatosan, büszkén szembenézni és ellenállani az idegen hatásoknak. Ez a magyar ifjúság majd tudni fogja, hogy mit tartson magyar művelődési értéknek és mit idegennek; ez az ifjúság fog a társadalmi elzárkózásból kiemelkedve a nép felé irányulni s ugyanakkor meg fogja találni a méltó európai művelődési kapcsolatok lehetőségeit is.

Az új magyar középosztály nevelésének ez a gondolata természetesen azt kívánja, hogy iskoláink lépjenek közelebbi kapcsolatba vidékükkel. A népi-nemzeti művelődés kiépítésének feladata mindjárt kezdetben tudományos feladatokat támaszt. Egészséges nemzeti életben a tudományon nyugszik a nemzeti művelődés és onnan kapja indítékait. Ezért kellene, hogy minden magyar középiskolánk megannyi kis tudományos központ legyen, amely főképpen a vidék, a népi élet megismerését irányítja és gazdagítja. A lehetőségek szerint szükséges volna, hogy középiskoláink fölmerjék azt a területet, ahonnan tanítványaik kikerülnek és azokat egymást kiegészítő különböző sajátos érdekek, adottságok szerint dolgozó művelődési területekké alakítsák. Az ilyen egymás között megosztott vidékeken inkább lehetne céltudatos vidék- és néptanulmányozást folytatni, ezáltal az Erdélyben ma még oly szerény népismeretet előbbre vinni és talán iskoláink művelődési hatását is kiterjeszteni.

GONDOLATOK, tervek tódulnak az ember elé, egy magyarabb öntudatú középosztály formálódik ki előttünk. Vajjon mit lehet mindebből megvalósítani? Az elképzelések, remények után zordonan állanak elénk a hivatalos követelmények. Az előírt tanterv pontos végrehajtása, az érettségire, képesítőre, a vizsgákra való fölkészülés olyan feladat, amelyből nem lehet alkudni. Az akadályok mindig a magasbatörő szándékot kényszerítik engedményre; csak az juthat egy fokkal fennebb, aki legalább kettőre vett lendületet.